

УДК 343.21:343.237

М.К. ГНЕТНЄВ, канд. юрид. наук, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: КРИМІНАЛЬНІ КОДЕКСИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Ключові слова: співучасть у злочині, причетність до злочину, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року, Кримінальний кодекс УРСР 1927 року, Кримінальний кодекс УРСР 1960 року

Після об'єднання союзних республік і утворення союзної держави, у 1924 році була прийнята Конституція СРСР. Тоді ж виникла необхідність прийняття основ загальносоюзного кримінального законодавства, оскільки норми Конституції передбачали необхідність забезпечення єдності кримінально-правової боротьби зі злочинами та встановлення в законодавчому порядку загальних принципів і положень радянського кримінального права, єдиних для всієї країни.

З урахуванням цих вимог часу повинні були змінюватися й кримінально-правові норми, які передбачали б відповідальність за діяння з ознаками причетності до злочину. Такі законодавчі зміни мали місце в той час.

У юридичній літературі немає робіт, у яких би комплексно аналізувалися приписи усіх кримінальних кодексів, які були чинними на території УСРР та УРСР. Утім, окремі проблеми злочинів проти правосуддя, у тому числі причетності до злочину та її законодавчого врегулювання в радянській період, розглядалися Г.І. Баймурзіним, І.А. Бушуєвим, М.І. Ковальовим, М.Х. Хабібুলліним, у вітчизняній доктрині кримінального права дана проблематика дещо висвітлювалась у роботах Ф.Г. Бурчака, О.С. Ізотова, М.Й. Коржанського, М.В. Мазура та інших дослідників.

Дана робота продовжує цикл наших статей про історію законодавчого врегулювання ін-

ституту причетності до злочину в нормативно-правових актах, які були чинними в різні часи на територіях сучасної України. У статті комплексно та послідовно досліджується кримінальна відповідальність за діяння з ознаками причетності у кримінальних кодексах УСРР та УРСР.

31.12.1924 р. було прийнято Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік (далі – Основні начала 1924 р.). Вони були першим загальносоюзним правовим актом, який регулював питання Загальної частини кримінального права. У ст.12 Основних начал 1924 р., не розкриваючи змісту співучасті, співучасниками злочину визнавалися підбурювачі, виконавці та пособники. Про потурання, недонесення та взагалі причетність до злочину в Основних началах не йшлося. Судова практика в республіках, де застосовувався КК РСФРР 1922 р., керувалася при вирішенні цих питань його положеннями.

Робота з перегляду кримінальних кодексів у союзних республіках почалася після затвердження Основних начал 1924 р. Протягом 1926–1928 років у всіх союзних республіках приймаються нові кримінальні кодекси, побудовані в відповідності з загальносоюзним кримінальним законодавством. Однак, повного копіювання положень Основних начал 1924 р. цими кодексами не відбулося. Законодавцям союзних республік було надано право самостійного розв'язання окремих питань, у тому числі й про відповідальність осіб, причетних до злочину.

Так, за КК РРФСР 1926 р. відповідальність за недонесення про вчинений або такий, що готується, злочин наступала лише в спеціально вказаних у кодексі випадках. Норма, яка б регулювала відповідальність за потурання, була відсутня. Що стосується відповідальності за покупку завідомо викраденого майна, то вона не зазнала істотних змін у порівнянні з нормами КК РСФРР 1922 р. По-різному кодекси союзних республік вирішували питання про відповідальність за приховування злочинів.

КК РРФСР 1926 р. визнавав пособництвом у вчиненні злочину як заздалегідь обіцяне,

так і заздалегідь не обіцяне приховування. Очевидним є те, що поняття «пособництво у злочині», яке містилося в КК РРФСР 1926 р., було ідентичним поняттю «пособництва» у КК РСФРР 1922 р. Справа в тому, що прийняття КК РРФСР 1926 р. передувало видання 24.11.1926 р. Інструктивного листа Кримінально-касаційної колегії Верховного Суду РРФСР. У ньому наголошувалося, що необхідно розрізняти два види пособництва: пособництво скоєнню злочину та пособництво у вигляді приховування слідів вже скоєного злочину або особи злочинця. Другий вид пособництва вважався приховуванням у власному розумінні цього слова. Крім того, у листі йшлося про те, що судді дуже часто переоцінюють ступінь суспільної небезпеки пособників-приховувачів, а тому призначають їм високі покарання порівняно з виконавцями та підбурювачами.

Безсумнівно, така переоцінка була викликана ототожненням пособництва у злочині та заздалегідь не обіцяного приховування злочину, як виду причетності до злочину. Намагаючись охопити всі види приховування поняттям пособництво, законодавець свідомо включив до нього одночасно випадки заздалегідь обіцяного та заздалегідь не обіцяного приховування.

У Кримінальному кодексі УРСР, який вступив у силу в 1927 р., дещо інакше розв'язувалися питання, пов'язані з приховуванням. У ньому розрізнялося два його види: приховування як вид пособництва й приховування як самостійний злочин. Згідно з ч.3 ст.20 пособниками визнавалися особи, котрі сприяли вчиненню злочину порадами, вказівками, усуненням перешкод та іншими способами, а також особи, які сховали злочинця або сліди злочину. У ч.2 ст.19 цього кодексу вказується, що приховування злочинця або слідів злочину, яке не є сприянням виконанню злочину, тягне за собою застосування мір покарання у випадках, указаних у кодексі.

У ст.72 КК УРСР 1927 р. передбачалася відповідальність за укриття злочинця або слідів злочину, яке не є сприянням виконанню зло-

чину. Слід звернути увагу на те, що в цій нормі наводилися ознаки предикатного злочину. Ним визнавалося лише таке кримінально каране діяння, за яке судом могло бути призначено позбавлення волі на строк більше одного року або визначене в законі позбавлення волі не нижче шести місяців. Покарання, яке призначалося за приховування таких злочинів, – позбавлення волі на строк до одного року.

З наведеного видно, що в КК УРСР 1927 р. розрізняється заздалегідь обіцяне приховування, яке вважалося різновидом пособництва у скоєнні злочину, та заздалегідь не обіцяне приховування, яке визнавалося самостійним злочином.

У КК Грузинської РСР 1928 р. визначення характеру приховування було аналогічне тому, яке містилося в КК УРСР 1927 р. У ст.17 КК Грузинської РСР 1928 р. пособники визначалися так само, як і у ст.20 КК УРСР 1927 р., а ч.2 ст.18 КК Грузинської РСР 1928 р. відповідала, щодо характеристики приховування, ч.2 ст.19 КК УРСР 1927 р.

У ст.80 КК Грузинської РСР 1928 р. встановлювалася відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування. Згідно з цією нормою приховування злочинця або слідів злочину, яке не було сприянням виконанню злочину, тобто вчинене особами, які не брали участі в скоєнні злочину, а лише після його вчинення завідомо приховували злочинця або сліди злочину, у випадках, коли за такий злочин законом призначалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк не нижче шести місяців або на строк вище, ніж до одного року, тягнуло за собою позбавлення волі на строк до п'яти років.

Таким чином, формулювання даної норми було чітким і не вимагало додаткових роз'яснень для відмежування пособництва в формі приховування від заздалегідь не обіцяного приховування – самостійного злочину.

Досить важливим є те, що КК УРСР 1927 р. та КК Грузинської РСР 1928 р., на відміну від кримінальних кодексів інших союзних республік, установлювали відповідальність за приховування злочинця або слідів

злочину найбільш обґрунтовано. Це була вдала спроба відобразити в законодавстві юридичну природу заздалегідь обіцяного приховування, як різновиду пособництва в злочині, та приховування, яке не було заздалегідь обіцяним, як виду причетності. Утім, не було враховано, що суспільна небезпека приховування в багатьох випадках залежить від ступеня тяжкості злочину, який укривається.

У подальшому, аж до видання Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік у 1958 році, врегулювання питання причетності до злочину особливих змін не зазнали, якщо не враховувати низки загальносоюзних актів, які встановлювали підвищену відповідальність за недонесення про деякі злочини.

Так, у Постанові ЦВК СРСР «Про доповнення положення про злочини державні (контрреволюційні та особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління) статтями про зраду Батьківщині» від 8 червня 1934 року встановлювалася посилена відповідальність повнолітніх членів сім'ї зрадника та військовослужбовців за недонесення про зраду військовослужбовцями, яка готувалася, або вже відбулася [1, с.1].

Указами Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за викрадення державного або громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян» від 4 червня 1947 р. передбачалася відповідальність за недонесення органам влади про достовірно відомий скоєний або такий, що готується, розбій, а також про вчинене або таке, що готується, викрадення соціалістичного майна за наявності ознак повторності, організованої групи або великого розміру викраденого [2, с.430–431; 3, с.430].

Основи 1958 р. чітко розмежували заздалегідь обіцяне приховування, яке відносилось до пособництва (ст.17), та заздалегідь не обіцяне приховування, відповідальність за яке наставала лише в випадках, спеціально передбачених статтями Особливої частини кримінальних кодексів (ст.18). Основи 1958 р. установили лише загальне правило, згідно з яким відповідальність наступала у спеціально

визначених випадках. Однак, ні в них, ні в Законі «Про військові злочини» не містилося переліку цих випадків. Не були вони передбачені й у першій редакції Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини». Пізніше Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24.02.1961 р. Закон «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» був доповнений ст.27. Ця норма установила відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування низки найбільш небезпечних державних злочинів та містила перелік державних злочинів, приховування яких визнавалося кримінально караним.

28.12.1960 р. Верховна Рада УРСР приймає Постанову «Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР», згідно з якою КК УРСР вводився в дію з 01.04.1961 р. У ст.20 цього кодексу, яка містилася в Загальній частині, говорилося, що заздалегідь не обіцяне приховування злочинця, а також знарядь і засобів учинення злочину, слідів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом, тягне кримінальну відповідальність тільки у спеціально передбачених випадках. Перелік злочинів, за заздалегідь не обіцяне приховування яких, згідно з положеннями цього кодексу, наставала кримінальна відповідальність, містився у ст.186. Це були: зрада батьківщині; шпигунство; терористичний акт; диверсія; шкідництво; організаційна діяльність, спрямована на вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а також участь у антирадянській організації; бандитизм; виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів, за їх вчинення санкція норми передбачала позбавлення волі терміном до п'яти років. Дещо інше покарання – позбавлення волі на строк до трьох років або виправні роботи на строк до одного року, належало призначати за заздалегідь не обіцяне приховування розкрадання державного або громадського майна, зґвалтування, крадіжки, грабежу, розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, якщо ці злочини були вчинені за наявності обтяжуючих обставин; розбою, умисного вбивства, втечі ув'язненого.

Із вищенаведеного видно, що законодавець передбачив кримінальну відповідальність за задалегідь не обіцяне приховування лише тих злочинів, які мали на той час найбільший ступінь суспільної небезпеки. Перелік, розміщений у ст.186 КК УРСР 1960 р., був вичерпним, коло діянь, укриття яких визнавалося злочинним, чітко окресленим. На наш погляд, таке розв'язання питання має переваги порівняно з тим, як воно врегульовано в чинному КК України, у ч.1 ст.396 якого передбачається відповідальність за задалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. За такого формулювання кількість діянь, задалегідь не обіцяне укриття яких є кримінально караним, може змінюватись у залежності від змін санкцій кримінально-правових норм. Наслідком таких змін санкцій може бути переміна ступеня тяжкості злочину, коли злочини невеликої або середньої тяжкості перейдуть до категорії тяжких чи особливо тяжких, наприклад у разі збільшення терміну позбавлення волі, та навпаки. З одного боку, такий стан речей може викликати певні труднощі у правозастосовувачів порівняно з тим, якщо б у диспозиції ст.396 КК України містився фіксований перелік суспільно небезпечних діянь, за укриття яких наставала б кримінальна відповідальність. З іншого боку, наявне формулювання ст. 396 спрощує її практичне застосування. Це виражається в тому, що в разі зміни санкції якої-небудь статті Особливої частини кримінального кодексу, у результаті чого зміниться ступінь тяжкості злочину та, як наслідок цього, зміниться караність укриття даного діяння, ст.396 КК України не потребує змін і доповнень, а продовжує «працювати», що забезпечує ефективне кримінально-правове регулювання на вчинення задалегідь не обіцяного приховування¹.

У Загальній частині КК України 2001 р. немає окремої статті, у якій би врегульовувалися питання задалегідь не обіцяного приховування злочину. Разом із цим, у ч.6 ст.27 го-

вориться, що «не є співучастю не обіцяне задалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу». Таким чином, необхідно зазначити, що зміст частини шостої не відповідає назві ст.27 КК України «Види співучасників». На наш погляд, питання щодо визначення поняття задалегідь не обіцяного приховування злочину та його кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК слід розв'язати в окремій статті Загальної частини кримінального кодексу, яка б мала відповідну назву.

Окрім вищезгаданих ст.198 «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом» та ст.396 «Приховування злочину» в Особливій частині КК України 2001 р. міститься ще кілька норм, у яких передбачається відповідальність за діяння, що мають ознаки причетності до злочину. Це ст.209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ст.256 «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності», ст.306 «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

Про наявність згаданих ознак причетності в указаних злочинах свідчить таке. У ст.209 та ст.306 КК України наявне посилання на предикатний злочин, за відсутності якого неможливе й учинення названих суспільно небезпечних діянь. У першому випадку – це будь-яке суспільно небезпечне протиправне діяння, яке передувало легалізації та внаслідок якого й були одержані кошти або інше майно, згадані в диспозиції норми. У другому випадку – це лише діяння, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у наслідок скоєння якого й було отримано кошти. У тексті диспозиції ст.256 КК України прямо йдеться про відповідальність за *задалегідь не обіцяне* (курсив наш – М.Г.) сприян-

¹ На користь цього свідчить той факт, що ст.186 КК України 1960 р. за період своєї чинності зазнала двадцяти п'яти змін та доповнень.

ня учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності. Таке посилання ілюструє відсутність у вказаній кримінально-правовій конструкції суб'єктивного винного зв'язку між суб'єктами цього злочину та предикатного, що є однією з ознак причетності.

Як бачимо, інститут причетності до злочину має доволі складну історію законодавчого врегулювання саме в радянський період (на відміну від часів чинності Уложення про покарання кримінальні та виправні). І нинішнє його місце в кримінальному праві багато в чому зумовлено історичним шляхом, який було пройдено протягом 1917–2001 років. Разом із тим, залишаються деякі питання зі співвідношенням причетності в класичному сприйнятті з новими її проявами, про які сказано вище, також точиться дискусія навколо питання про недонесення (неповідомлення) про злочин і передчасну його декриміналізацію. У будь-якому випадку знання про розвиток законодавчого врегулювання даного кримінально-правового інституту дозволяє краще зрозуміти його юридичну природу й, спираючись на це знання, вірно спрямувати перспективи в його подальшому розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постановление ЦИК СССР «О дополнении Положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) статьями об измене Родине» : от 08.06.1934 г. // Правда. – 1934. – № 157 (6043). – С. 1.

2. Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об уголовной ответственности за хищение государственного или общественного имущества» // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 г.г. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1953. – С. 430–431.

3. Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об усилении охраны личной собственности граждан» : от 04.06.1947 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 г.г. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1953. – С. 430.

Гнетнев М. К. Причетність до злочину у вітчизняному законодавстві: кримінальні кодекси радянської доби / М. К. Гнетнев // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 179–183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11gmkkrd.pdf>

Комплексно розглянуті питання історії законодавчого врегулювання кримінальної відповідальності за вчинення діянь із ознаками причетності до злочину; проаналізовано відповідні приписи кримінальних кодексів, які були чинними на території України під час її перебування у складі СРСР.

Гнетнев М.К. Прикосновенность к преступлению в отечественном (украинском) законодательстве: уголовные кодексы советского периода

Комплексно рассмотрены вопросы истории законодательного регулирования уголовной ответственности за совершение деяний с признаками прикосновенности к преступлению; проанализированы соответствующие положения уголовных кодексов, которые действовали на территории Украины во время её пребывания в составе СССР.

Gnetnev M.K. Committing After the Crime in the Domestic (Ukrainian) Legislation: Criminal Codes of Soviet Period

Some points on the history of legal regulations on criminal liability for committing after the crime offences are subjected to the complex analysis; the provisions of criminal codes, which were effective on the territory of Ukraine when was the part of the USSR, are considered.